

ANNA SYLWESTRZAK^a

WYNAGRODZENIE OPIEKUNA¹

THE GUARDIAN'S REMUNERATION

The article aims to construct an optimal model of remuneration for legal guardians in Polish law. As a result of the analysis, the most favourable direction of interpretation of Article 162 of the Family and Guardianship Code is indicated. It is shown that the admissibility of awarding remuneration in a non-monetary form should be accepted, as well as the admissibility of the court indicating different sources of financing for the guardian's remuneration in specific parts. It is proposed that this provision should be amended in order to increase its flexibility, by creating the possibility of granting the guardian a one-off remuneration during the relationship, including – several such remunerations for individual periods of time. It was also proposed to introduce a new time frame for the execution of a claim for remuneration and to correct the regulation excluding the guardian's right to remuneration. The proposals are aimed at increasing the adequacy of the legal guardian's remuneration to a dynamic situation, and appropriate remuneration is in the interest of both parties. It should be emphasized that the issue of the guardian's remuneration has not been the subject of a separate study for over a decade, and the submitted recommendations are mostly innovative.

Keywords: guardianship law; legal guardian's rights; legal guardian's remuneration

Przedmiotem publikacji jest próba skonstruowania optymalnego modelu wynagradzania opiekuna za sprawowanie opieki w prawie polskim. W tym celu poddano szczegółowej analizie dogmatycznej treść art. 162 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, w wyniku której wskazano najkorzystniejszy pod względem skutków społecznych kierunek jego wykładni. Wykazano, że *de lege lata* należy przyjąć dopuszczalność przyznania wynagrodzenia w postaci niepieniężnej, a także dopuszczalność wskazania przez sąd różnych źródeł finansowania wynagrodzenia opiekuna w określonych częściach. *De lege ferenda* zaproponowano nowelizację tego przepisu zwiększając jego elastyczność przez stworzenie możliwości przyznawania opiekunowi wynagrodzenia jednorazowego podczas trwania stosunku opieki, w tym kilku takich wynagrodzeń za poszczególne odcinki czasu. Zaproponowano również wprowadzenie innych niż dotychczas ram czasowych realizacji roszczenia o wynagrodzenie oraz korektę regulacji wyłączającej prawo opiekuna do wynagrodzenia. Zgłoszone propozycje zmierzają do zwiększenia stopnia adekwatności wynagrodzenia opiekuna do dynamicznej sytuacji, w której potrzeby pupila i nakład pracy opiekuna są zmienne, a należyte wynagrodzenie leży w interesie obu stron stosunku opieki. Należy podkreślić, że pro-

^a University of Gdańsk, Poland / Uniwersytet Gdański, Polska
anna.sylwestrzak@prawo.ug.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0001-8346-1926>

¹ Artykuł powstał w ramach realizacji projektu badawczego nr 2021/43/B/HS5/00916 pt. „Zdolność do uczestnictwa w obrocie cywilnoprawnym osób starszych. Instytucje wsparcia – perspektywa prawna”, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

blematyka wynagrodzenia opiekuna nie była od ponad dekady przedmiotem odrębnego opracowania, a zgłoszone postulaty mają w większości charakter nowatorski.

Słowa kluczowe: prawo opiekuńcze; uprawnienia opiekuna; wynagrodzenie opiekuna

I. WPROWADZENIE

Sprawowanie opieki zostało początkowo skonstruowane w prawie polskim jako obowiązek obywatelski pełniony co do zasady nieodpłatnie². Zarówno art. 17 dekretu z 14 maja 1946 r. Prawo opiekuńcze³, jak i pierwotne brzmienie art. 162 k.r.o. wyraźnie statuowały zasadę nieodpłatności opieki, natomiast k.r. z 1950 r. w art. 88 określał wyjątek, w którym dopuszczalne było przyznanie wynagrodzenia, skąd *a contrario* wynikała zasada nieodpłatności opieki w pozostałych, niewymienionych w tym przepisie przypadkach. Zasada bezpłatności opieki wywodzona była z zasady dobra podopiecznego⁴ – nie narażała ona wszak na szwank majątku pupila jako osoby słabszej i wymagającej pomocy, a jednocześnie, przynajmniej w założeniu, miała zapewnić wysoki standard sprawowania opieki: zapewnić obejmowanie funkcji opiekuna wyłącznie przez osoby zaangażowane osobiście w sprawy podopiecznego, niekierujące się chęcią zysku. W systemie socjalistycznym zestawiano ten model z przedstawianym pejoratywnie burżuazyjnym modelem odpłatnej opieki, komercjalizującym tę instytucję, której głównym mankamentem miało być to, że celem opiekuna staje się zysk⁵. W polskim prawie wynagrodzenie za sprawowanie opieki przysługiwało w jednym tylko wypadku: gdy z opieką związany był zarząd majątkiem wymagający znacznego nakładu pracy, a nadto opiekun złożył przed sądem opiekuńczym żądanie przyznania mu wynagrodzenia. Poza tym żądanie opiekuna nie było wiążące dla sądu, który w zakresie swej władzy dyskrecyjnej oceniał, czy w świetle całokształtu okoliczności jest ono zasadne⁶ (art. 162 § 2 w pierwotnym brzmieniu stanowił bowiem, że sąd opiekuńczy „może” przyznać opiekunowi wynagrodzenie). W doktrynie i orzecznictwie podnoszono, że przy podejmowaniu tego rozstrzygnięcia sąd powinien uwzględnić zwłaszcza takie okoliczności, jak sytuację majątkową pupila oraz opiekuna, wysokość i częstotliwość osiągania dochodów z majątku podlegającego zarządowi czy też efektywność opieki⁷.

² Podnoszono przy tym, że charakter obowiązku obywatelskiego wyłącza odpłatność opieki, Ignatowicz (1985): 1165.

³ Dz. U. 1946, Nr 20, poz. 135.

⁴ Kociucki (2011b): 176.

⁵ Szer (1966): 324.

⁶ Strzebińczyk (2003): 793.

⁷ Strzebińczyk (2003): 793. W odniesieniu do wynagrodzenia kuratora zob. postanowienie SN z 5 października 2005 r., II CZ 84/05, Lex nr 187028.

System bezpłatnej co do zasady opieki funkcjonował w praktyce wadliwie, ponieważ wadliwe było leżące u jego podstaw założenie, że brak wynagrodzenia oznacza promowanie postawy honorowej, opartej na poczuciu obowiązku społecznego oraz świadomości czynionego dobrodziejstwa wspierania osoby słabszej, co miało z jednej strony ułatwić wybór najlepszego kandydata (zainteresowanego osobiście, a nie – osiągnięciem zysków), z drugiej – docenić tę funkcję przez podniesienie jej do rangi misji społecznej, tak silnie uwarunkowanej etycznie, że wynagrodzenia za jej wykonanie przyjąć się nie godzi. Podstawowym problemem stał się bowiem brak kandydatów chętnych do objęcia funkcji opiekuna, świadomych mocno obciążających (pod względem psychicznym, czasowym, a nawet, co wykazano w literaturze, finansowym⁸) obowiązków związanych ze sprawowaniem pieczy, dla których podjęcia zapowiedź satysfakcji moralnej okazywała się często bardzo nikłą zachętą. Mając nadto na uwadze, że wykonywanie pieczy może znacznie ograniczyć możliwości zarobkowania przez opiekuna, a przy tym obwarowane jest odpowiedzialnością cywilną zarówno wobec pupila (art. 164 k.r.o. – z tytułu nienależytego sprawowania opieki), jak i wobec osób trzecich (art. 427 k.c. – z tytułu *culpa in custodiendo*), brak finansowej gratyfikacji jawił się w odczuciu społecznym jako niesłuszny, prowadzący w istocie do wyzyskania opiekuna w imię sformułowanych górnolotnie idei⁹. W doktrynie zgłaszano więc postulaty reformy dotychczasowego modelu opieki w kierunku poszerzenia prawa opiekuna do wynagrodzenia¹⁰, które zostały zrealizowane w 2008 r. długo oczekiwaną nowelizacją art. 162 k.r.o.¹¹ Wyraźnie statuowana dotąd w § 1 zasada nieodpłatności została zastąpiona zasadą odpłatności opieki, objawiającą się w wysuniętym na pierwszy plan uprawnieniu opiekuna do żądania przyznania mu wynagrodzenia, które podlega wyłączeniu enumeratywnie wymienionymi w § 2 przesłankami, przybierającymi postać wyjątków.

W przeciwieństwie do dawnego stanu prawnego wynagrodzeniu podlega więc obszar pieczy nad osobą podopiecznego i jego reprezentacji; poszerzono także nieco zakres odpłatności za zarząd majątkiem podopiecznego, który wcześniej podlegał wynagrodzeniu tylko wówczas, gdy wymagał od opiekuna znacznego nakładu pracy, podczas gdy obecnie nakład ten podlega wynagrodzeniu, gdy jest większy niż „nieznaczny”. Poza tym wzmocniono prawo opiekuna do wynagrodzenia, dzięki związaniu sądu jego żądaniem (obecnie

⁸ W przypadku pupila nieposiadającego majątku i dochodów zadaniem opiekuna jest pozyskanie dla niego świadczeń alimentacyjnych, nie zawsze osiągalnych na czas, zob. Długocka (2011): 49. Sytuacja ta naraża opiekuna m.in. na konieczność tymczasowego wykładania własnych środków na poratowanie podopiecznego. Zwrot nakładów i wydatków poniesionych w interesie podopiecznego, pomimo istnienia ku temu podstawy prawnej (art. 163 k.r.o.), także nie jest pewny, np. ze względu na niewypłacalność pupila.

⁹ Problemy społeczne wynikające z nieodpłatności opieki wylicza m.in. uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, Druk sejmowy nr 888 z 12 sierpnia 2008 r.: 18–19. Zob. też Kociucki (2011a): 63.

¹⁰ Andrzejewski (2004): 214; Jaworska (2008): 133; Kalus (1989): 96-97; Kociucki (1993): 168–169.

¹¹ Art. 1 pkt 34 ustawy z 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2008, Nr 220, poz. 1431; zmiana weszła w życie w 2009 r.

art. 162 § 1 k.r.o. stanowi, że sąd opiekuńczy przyzna mu wynagrodzenie, a nie, jak wcześniej, że może je przyznać). Regulacja ta, wraz z wyliczonymi w § 2 wyłączeniami, przenosi kryteria przyznawania wynagrodzenia z obszaru uznaniowości na płaszczyznę normatywną. Kierunek ten odpowiada aktualnym oczekiwaniom społecznym, a dokonana 13 lat temu reforma była krokiem w dobrą stronę. Na gruncie omawianego unormowania powstaje jednak nadal szereg problemów prawnych, jak m.in. charakter prawa do wynagrodzenia, jego przedmiot i ograniczenia czasowe, którym podlega czy też poprawność sformułowania katalogu wyłączeń. Zagadnienia te wymagają pogłębionej analizy i staną się przedmiotem dalszych rozważań.

II. CHARAKTER PRAWNY PRAWA OPIEKUNA DO WYNAGRODZENIA

Treść art. 162 § 1 k.r.o. nie pozostawia wątpliwości, że uzyskanie przez opiekuna wynagrodzenia możliwe jest tylko na drodze sądowej i tylko na żądanie opiekuna, a nie z urzędu. Żądanie to powinno zostać złożone przed sądem opiekuńczym prowadzącym postępowanie wykonawcze w sprawie o opiekę. Nie budzi też wątpliwości jego materialnoprawny charakter, ponieważ uprawnienie to zostało przyznane przez przepisy prawa materialnego i wyłączność drogi sądowej nie stanowi ku takiej kwalifikacji przeszkody¹². W odróżnieniu od odrębnie uregulowanego w art. 163 k.r.o. żądania zwrotu nakładów i wydatków, objętego typową dla roszczeń cywilnoprawnych formułą wskazującą wierzyciela i dłużnika („opiekun może żądać od pozostającego pod opieką...”), prawo opiekuna do wynagrodzenia opiera się na mechanizmie sądowego przyznania, a ponieważ w treści art. 162 § 1 k.r.o. nie wskazano pupila jako strony, przeciwko której żądanie jest kierowane, w doktrynie trafnie stwierdzono, że nie znajduje tu zastosowania konstrukcja roszczenia¹³; podkreśla się również, że nie mamy tu do czynienia z wynagrodzeniem z tytułu umowy o świadczenie usług (źródłem stosunku opieki nie jest bowiem umowa)¹⁴. Próby pozytywnego określenia charakteru prawnego prawa opiekuna do wynagrodzenia są jednak nieliczne. Leszek Kociucki¹⁵ uwypuklił specyfikę tej konstrukcji, określając wynagrodzenie swoistym ekwiwalentem za czas i zaangażowanie opiekuna w sprawy podopiecznego bez doprecyzowania jednak kategorii przysługującego opiekunowi prawa. Z kolei Piotr Zakrzewski¹⁶ wyraził pogląd, że mamy tu do czynienia z uprawnieniem kształtującym do domagania się ukształtowania przez sąd opiekuńczy stosunku opieki, w wyniku którego powstaje roszczenie

¹² Wyłączność drogi sądowej nie wyklucza bowiem materialnoprawnego charakteru uprawnienia, zob. np. żądanie unieważnienia umowy zawartej pod wpływem wyzysku (art. 388 § 1 k.c. *in fine*).

¹³ M.in. Gajda (2018): 1078.

¹⁴ Kociucki (2017): 1730.

¹⁵ Kociucki (2017): 1730.

¹⁶ Zakrzewski (2021): 1586.

przeciwko podopiecznemu albo przeciwko gminie. Ocena trafności takiej kwalifikacji wymaga poszerzonej analizy.

Przed wszystkim dokonać trzeba umiejscowienia prawa do żądania przyznania wynagrodzenia w ramach sytuacji prawnej opiekuna. Wydaje się, że prawo to stanowi w istocie jedno z uprawnień składających się na prawo podmiotowe opiekuna wynikające ze stosunku prawnego opieki¹⁷. Wykazuje ono szereg cech specyficznych, do których należy, po pierwsze, ustanowienie go przeważająco w interesie opiekuna¹⁸. Dlatego właśnie, w odróżnieniu od większości innych uprawnień opiekuna wynikających ze stosunku opieki, uprawnienie do wynagrodzenia nie stanowi jednocześnie jego obowiązku, lecz polega wyłącznie na leżącej po stronie opiekuna możliwości postępowania¹⁹. Po drugie, od typowych uprawnień kształtujących różni się tym, że nie wywołuje skutku bezpośredniego, w drodze złożenia drugiej stronie stosunku prawnego jednostronnego oświadczenia woli, lecz wymaga wydania postanowienia sądu. Zatem gdyby nawet elementu jednostronnego oświadczenia woli opiekuna doszukać się w treści składanego sądowi wniosku, to jednak będziemy mieli do czynienia z sądowym ukształtowaniem stosunku opieki, a nie z jednostronnym, bezpośrednim kształtowaniem go przez opiekuna w drodze oświadczenia woli. Po trzecie, charakterystyczne dla uprawnień kształtujących „uznanie i dostosowanie się” drugiej strony do skutków wykonania tego uprawnienia wykazuje w przypadku opieki diametralnie różną intensywność w zależności od tego, czy pupil posiada odpowiednio do pokrycia tego wynagrodzenia środki. Charakterystyczną dla uprawnień kształtujących, akceptującą ich skutki postawę drugiej strony stosunku prawnego – w tym wypadku pupila, odnotować można będzie w zasadzie tylko wtedy, gdy wynagrodzenie pokrywane jest jego kosztem, natomiast w razie finansowania wynagrodzenia ze środków publicznych, postawa pupila odgrywa rolę niemalże obojętną w toku realizacji tego uprawnienia. Nietypowy jest także przedmiot uprawnienia opiekuna, którym jest nabycie roszczenia o wynagrodzenie; pośród typowych uprawnień kształtujących wymienia się bowiem zwykle takie, które prowadzą do innych skutków²⁰. Wymienione wyżej cechy muszą rzutować na kwalifikację omawianego uprawnienia, które w razie uznania go, w myśl propozycji zgłaszanej w literaturze, za uprawnienie kształtujące, wymagają zastrzeżenia, iż byłoby to uprawnienie swoiste, odbiegające znacznie od konstruowanego w teorii prawa cywilnego modelu. Powyższa propozycja mieści się w ramach klasycznego podziału uprawnień składających się na prawo

¹⁷ Prezentowany jest również pogląd, że opieka, z wyjątkiem uprawnienia do wynagrodzenia, nie należy do kategorii praw podmiotowych, ponieważ wykonywana jest w cudzym interesie, Ignatowicz (1985): 1100.

¹⁸ Interes pupila tkwi w prawidłowym sprawowaniu opieki, któremu wynagrodzenie opiekuna wprawdzie sprzyja, lecz nie jest jego warunkiem koniecznym.

¹⁹ Opiekun jest bowiem co do zasady uprawniony i jednocześnie obowiązany wykonywać obowiązki ze stosunku opieki (art. 155 § 2 k.r.o. w zw. z art. 95 § 1 k.r.o.). Prezentowane jest nawet stanowisko, że obowiązki opiekuna mają charakter pierwszorzędny, a uprawnienia są względem nich wtórne, Marciniak (1975): 34.

²⁰ W literaturze wskazuje się zwłaszcza na wygaśnięcie stosunku prawnego albo na zmianę polegającą na doprecyzowaniu treści zobowiązania – zob. np. art. 365 k.c.: wybór świadczenia przemienne, Radwański, Olejniczak (2014): 90.

podmiotowe²¹. Innym rozwiązaniem byłoby uznanie uprawnienia opiekuna do wynagrodzenia za odrębną od uprawnień kształtujących kategorię uprawnień do żądania ukształtowania stosunku prawnego przez sąd. W doktrynie wyróżnianie takiej grupy uprawnień jest jednak dyskusyjne i zależy od przyjmowanych założeń fundamentalnych dotyczących konstrukcji praw podmiotowych. Uprawnienie opiekuna z art. 162 k.r.o. wykazuje jednak większość wskazywanych dla tej kategorii cech²², z tym że powstaje ono w ramach stosunku opiekuńczego, a nie zwykłego zobowiązania.

Postanowienie o przyznaniu wynagrodzenia ma charakter konstytutywny i przysługuje od niego apelacja²³. Powoduje ono zmianę sytuacji opiekuna – nabywa on bowiem tym sposobem roszczenie, które wstępuje w miejsce wcześniejszego uprawnienia do sądowego ukształtowania stosunku opieki²⁴. Roszczenie to ma charakter cywilnoprawny, a dłużnika, przeciwko któremu przysługuje (pupila bądź gminę), wskazuje sąd. Jeżeli wynagrodzenie ma być pokryte kosztem podopiecznego, sąd opiekuńczy, w myśl art. 597 § 1 k.p.c., upoważnia w postanowieniu opiekuna do pobrania wynagrodzenia z dochodów lub majątku osoby pozostającej pod opieką. Zaspokojenie roszczenia opiekuna następuje tu więc zawsze w wyniku jego działań własnych, bez udziału dłużnika, co przypomina konstrukcję tzw. zastępczego wykonania zobowiązania. Trzeba jednocześnie zaakcentować, że możliwość pokrywania wynagrodzenia ze środków publicznych ma charakter wyłącznie awaryjny, zastępczy względem ponoszenia odpowiedzialności majątkowej przez pupila i ulega ona dezaktualizacji w razie pozytywnej zmiany stanu majątkowego podopiecznego.

Wątpliwości może budzić sposób przyznawania wynagrodzenia w przypadku, gdy opieka powierzona została wspólnie małżonkom (art. 146 zd. 2 k.r.o.). Wydaje się, że wspólne sprawowanie opieki nie powinno determinować niepodzielnego wynagradzania małżonków wspólnym świadczeniem ani też przyznawania łącznego wynagrodzenia tylko jednemu z nich, tak jak dzieje się w przypadku wynagrodzenia małżonków tworzących rodzinę zastępczą zawodową²⁵. Niepodzielne wynagradzanie małżonków przyznawane tylko jednemu z nich prowadziłoby bowiem do faworyzowania tego małżonka, który wystąpił z żądaniem, niezależnie od wielkości jego nakładu pracy, a poza tym pozbawiłoby małżonków samodzielności decyzji w odniesieniu do odpłatności albo bezpłatności własnych działań. Dlatego też sąd powinien przyznać wynagrodzenie tylko temu z małżonków sprawujących opiekę, który wystąpił z właściwym żądaniem, szacując jego udział w sprawowaniu opieki, a jeżeli z żądaniem wystąpili oboje, każde z nich powinno uzyskać oddzielne wynagrodzenie.

²¹ Pyziak-Szafnicka (2007): 706.

²² Można jednak polemizować, czy jest ono, jak chcą zwolennicy tej teorii, kompetencją o charakterze z istoty procesowym; o właściwościach uprawnień do żądania ukształtowania stosunku prawnego przez sąd; zob. Machnikowski (2013): 166.

²³ Uchwała SN z 28 marca 2014 r., III CZP 6/14, OSNC 2015, nr 1, poz. 5.

²⁴ Obok ukształtowania stosunku prawnego postanowienie wywiera również skutek zasądający świadczenie i w świetle art. 597 k.p.c. ma cechę wykonalności – tak Kociucki (1993): 166.

²⁵ Zob. art. 54 ust. 6 ustawy z 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, t.jedn.: Dz. U. 2022, poz. 447.

III. UPRAWNIENIE OPIEKUNA DO WYNAGRODZENIA A UPŁYW CZASU

Zwróćmy uwagę na ramy czasowe, którym podlega prawo opiekuna do wynagrodzenia: dopóki nie zostało przyznane, nie jest roszczeniem majątkowym, a zatem nie podlega przedawnieniu, za to art. 162 § 1 *in fine* k.r.o. wskazuje dzień ustania opieki bądź zwolnienia opiekuna od niej jako moment końcowy przyznania wynagrodzenia jednorazowego. W doktrynie słusznie jednak zaproponowano, by wbrew temu wskazaniu, kierując się względami celowościowymi, przedłużyć czas na przyznanie wynagrodzenia do wskazanego w art. 172 § 1 k.r.o. 3-miesięcznego terminu do złożenia rachunku końcowego z zarządu majątkiem po wygaśnięciu opieki²⁶. Opiekun może bowiem dopiero wtedy, podsumowując zakres dokonanych prac i osobistego zaangażowania, dojść do przekonania o potrzebie ubiegania się o wynagrodzenie. Na poparcie zasługuje również pogląd, że wynagrodzenie można przyznać opiekunowi także za prowadzenie pilnych spraw związanych z opieką w przypadkach określonych w art. 169 § 3 k.r.o. i art. 171 k.r.o.; w takiej sytuacji opiekun może złożyć żądanie do czasu ustania przesłanek uprawniających go do kontynuowania dotychczasowych czynności²⁷. Należy zauważyć, że obowiązująca regulacja nie ogranicza dopuszczalności przyznawania wynagrodzenia za czas przeszły; wynagrodzenie przyznawane jest „za sprawowanie opieki”, na której to podstawie prawo opiekuna odnosi się do całego okresu sprawowania opieki. Rozwiązanie to nie jest optymalne, co zobrazuje przykład, w którym opiekun zażądałby wynagrodzenia za cały czas miniony dopiero po dłuższym, np. kilkunastoletnim, okresie sprawowaniu opieki, co spowodowałoby konieczność przyznania znacznej sumy, której realizacja mogłaby istotnie zaburzyć stabilność sytuacji materialnej podopiecznego. Ochrona dobra podopiecznego przemawiałaby raczej za wprowadzeniem w tym obszarze odpowiedniego ograniczenia, np. w postaci terminu zawitego (3-letniego albo krótszego), zapobiegającego nadmiernej kumulacji zaległości.

W tym miejscu warto również przypomnieć, że postanowienie sądu opiekuńczego przyznające wynagrodzenie staje się źródłem roszczenia, a to przedawnia się na zasadach ogólnych określonych w art. 125 k.r.o. dla roszczeń stwierdzonych prawomocnym orzeczeniem sądu.

IV. PRZEDMIOT, CHARAKTER I WYSOKOŚĆ WYNAGRODZENIA OPIEKUNA

Na wstępie rozważań nad przedmiotem wynagrodzenia opiekuna należy zauważyć, że art. 162 k.r.o. nie determinuje go wprost jako pieniężnego, posługując się pojemnym w tym aspekcie pojęciem wynagrodzenia. Wykładnia

²⁶ Kociucki (2017): 1731; Zakrzewski (2021): 1586.

²⁷ Haak, Haak-Trzuskawska (2017): 147–148.

językowa prowadzi do zawężenia możliwych kategorii przedmiotów wynagrodzenia jedynie w dwóch przypadkach, po pierwsze – gdy wynagrodzenie pokrywane jest ze środków publicznych, gdyż może przybierać wówczas wyłącznie postać pieniężną (art. 597 § 1 k.p.c. stanowi o wypłaceniu wynagrodzenia ze środków publicznych); po drugie – gdy przybiera postać wynagrodzenia okresowego, ponieważ wówczas należy przyjąć, że realizowane jest w drodze świadczeń okresowych, które mogą przyjmować postać pieniężną bądź niepieniężną polegającą na świadczeniu rzeczy zamiennych²⁸. Treść art. 162 k.r.o. pozostawia zatem pewne, choć niewielkie ramy do przyznania wynagrodzenia niepieniężnego, które mogłyby być pobierane z dochodów lub majątku pupila. Charakterystyczne jest posłużenie się w ustawie określeniami: „przyznania” (§ 1 i 2) oraz „pokrywania” (§ 3) wynagrodzenia, a w art. 597 k.p.c. – „pobrania” wynagrodzenia, które nie determinują w każdym przypadku formy pieniężnej. Obszar, w którym dopuszczalne jawi się wynagrodzenie niepieniężne, obejmuje, po pierwsze – możliwość przyznania wynagrodzenia okresowego w rzeczach oznaczonych rodzajowo, po drugie – jednorazowe wynagrodzenie niepieniężne. Dopuszczenie możliwości przyznawania wynagrodzenia niepieniężnego mogłoby okazać się przydatne, gdy do majątku pupila należałoby gospodarstwo rolne lub nieruchomości, z których pobierane są pożytki naturalne, a realizacja wynagrodzenia przez opiekuna polegałaby na pobraniu ich części dla siebie. Z możliwości tej sąd opiekuńczy korzystać powinien jednak ostrożnie, bacząc, by zachowana była określona wartość należnego wynagrodzenia, bez pokrzywdzenia żadnej ze stron. Do czynników ryzyka należałoby zaliczyć przede wszystkim niestabilność cen towarów (np. wynikającą z inflacji), powodującą trudność w określeniu ilości przedmiotów, które opiekun miałby pobrać dla siebie z majątku pupila. Nie można jednak wykluczyć, że taki „rzeczowy” sposób rozliczenia mógłby okazać się niekiedy łatwiejszy do realizacji, np. w stosunkach wiejskich, stąd nie należy go całkowicie eliminować w drodze wykładni, mając przy tym świadomość, że zapewne odgrywałby w praktyce znaczenie marginalne.

Artykuł 162 § 1 k.r.o. wskazuje dwa alternatywne rodzaje świadczeń: wynagrodzenie okresowe oraz wynagrodzenie jednorazowe w dniu ustania opieki lub zwolnienia go od niej. Oddzielenie ich spójnikiem alternatywy rozłącznej „albo” może dawać podstawę do wniosku na gruncie reguły syntaktycznej wykładni językowej, że wynagrodzenie okresowe można przyznać w toku trwania opieki, o ile zasadne jest wprowadzenie periodycznych świadczeń na przyszłość (miesięcznych, kwartalnych, rocznych itp.), natomiast wynagrodzenie jednorazowe przyznawane jest wyłącznie na koniec i w praktyce może wynikać np. z krótkotrwałości sprawowania opieki, czyniącej bezprzedmiotowym żądanie świadczeń okresowych, bądź też z późnego wniesienia przez opiekuna żądania, na koniec lub blisko końcowego momentu sprawowania opieki. Powyższy kierunek wykładni jest przyjmowany w doktrynie²⁹ z pominięciem

²⁸ Radwański, Olejniczak (2014): 50.

²⁹ Np. Gajda (2018): 1078; Haak, Haak-Trzuszkawska (2017): 147; Smyczyński (2009): 319; Zakrzewski (2021): 1588.

szerszych analiz, mimo że niepotrzebnie ogranicza on możliwości sądu opiekuńczego w zakresie elastycznego dopasowania charakteru wynagrodzenia do potrzeb danego przypadku. Wylacza on bowiem możliwość przyznania wynagrodzenia w postaci świadczenia jednorazowego w toku trwania stosunku opieki, jak również wielokrotnego przyznawania wynagrodzeń polegających na świadczeniu jednorazowym. Tymczasem wynagrodzenie takie mogłoby niekiedy okazać się bardziej przydatne od wynagrodzenia okresowego, zwłaszcza gdy odcinki wzmożonej aktywności opiekuna występują w różnej, nieprzewidywalnej wcześniej częstotliwości i długości (np. w związku z nasileniem zaburzeń psychicznych osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie, poza którymi zakres czynności opiekuna jest nieznaczący). Należy zatem postulować, uwzględniając cel unormowania, a zwłaszcza dążenie do jak najkorzystniejszych konsekwencji społecznych, taki kierunek wykładni art. 162 § 1 k.r.o., który umożliwi przyznawanie jak najbardziej adekwatnego do okoliczności wynagrodzenia, co wymaga pominięcia rozłącznego charakteru zawartej w nim alternatywy.

Wysokość wynagrodzenia ustala sąd opiekuńczy, a żądanie opiekuna wiąże sąd tylko co do obowiązku rozstrzygnięcia, a nie co do jego treści. Wynagrodzenie ma być „stosowne”, co wymaga uwzględnienia przez sąd całokształtu okoliczności sprawy, a zwłaszcza rozmiaru nakładu pracy i stopnia jej uciążliwości dla opiekuna. W literaturze wskazuje się również na potrzebę uwzględnienia sytuacji majątkowej stron, wielkość osiąganych przez podopiecznego dochodów i wpływ opiekuna na osiąganie tych dochodów³⁰, jednakże trzeba tu dodać zastrzeżenie, że wynagrodzenie powinno służyć należytemu odzwierciedleniu zakresu zaangażowania opiekuna w cudzym interesie i nie obejmuje ono czynnika prowizji od osiąganych przez podopiecznego zysków³¹. W przypadku gdy wynagrodzenie ma być pokrywane ze środków publicznych, jego maksymalna wysokość podlega ograniczeniu w art. 53a ustawy z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej³² miesięcznym limitem kwotowym 1/10 przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw, bez wypłat nagród z zysku, ogłoszonego przez Prezesa GUS za okres poprzedzający dzień przyznania wynagrodzenia³³. Artykuł 162 § 3 k.r.o. nadaje finansowaniu wynagrodzenia opiekuna ze środków publicznych charakter subsydiarny względem pokrywania go z majątku pupila i nie wyklucza możliwości łączenia obu źródeł dla pokrycia wynagrodzenia. *A fortiori* należy przyjąć, że subsydiarna pomoc publiczna może objąć nie tylko całe wynagrodzenie opiekuna, ale także jego część, niemożliwą do pokrycia z majątku podopiecznego, w granicach limitu określonego w art. 53a u.p.s. W przeciwnym razie, gdyby uznać, że po-

³⁰ Ludwiczak (2012): 82; Kalus (2011): 1057.

³¹ Gajda (2018: 1078) słusznie wskazał, że niedopuszczalne byłoby wyższe oszacowanie wartości pracy opiekuna tylko tego względu, że pupil posiada znaczne dochody. Podobnie Partyk (2014).

³² T.jedn.: Dz. U. 2021, poz. 2268 (dalej jako: u.p.s.).

³³ W drugim kwartale 2022 r. maksymalne wynagrodzenie opiekuna wynosiło 656,54 zł na podstawie komunikatu Prezesa GUS z 20 lipca 2022 r. W literaturze zauważono, że wynagrodzenie opiekuna nie jest typowym świadczeniem z zakresu pomocy społecznej i umiejscowienie tej regulacji w ustawie o pomocy społecznej jest przypadkowe – Sierpowska (2012): 214.

krycie wynagrodzenia ze środków pupila wyłącza udział środków publicznych, dochodziłoby w istocie do pokrzywdzenia opiekuna, skazanego na uzyskanie kwoty jedynie symbolicznej.

V. WYŁĄCZENIA (ART. 162 § 2 K.R.O.)

Artykuł 162 § 2 k.r.o. zakreśla obszar działania opiekuna, w którym nie przyznaje się wynagrodzenia, przez wyliczenie trzech wyłączeń, którym przyświecają odmienne cele. Po pierwsze, wynagrodzenie jest wyłączone za nieznaczny tylko nakład pracy (np. gdy podopieczny przebywa w zakładzie leczniczym, a czynności opiekuna ograniczają się do sporadycznej jego reprezentacji³⁴). Wynagrodzenie kompensować ma bowiem rzeczywiste, odczuwalne przez opiekuna starania, lecz nie wiąże się ono immanentnie z posiadaniem statusu opiekuna. Drugie z wyłączeń obejmuje sprawowanie opieki w związku z pełnieniem funkcji rodziny zastępczej, co, jak wskazuje się w doktrynie³⁵, wynika z uregulowania wynagrodzenia dla rodzin zastępczych w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej; celem tego wyłączenia jest zatem uniknięcie dublowania wynagrodzenia dla opiekuna tworzącego dla podopiecznego rodzinę zastępczą. Jednocześnie zauważono, że w świetle wspomnianej ustawy na wynagrodzenie liczyć mogą tylko rodziny zastępcze zawodowe, natomiast rodziny zastępcze niezawodowe nie otrzymują wynagrodzenia, co powoduje objęcie tych ostatnich rodzin nieodpłatną opieką wbrew rzeczywistej intencji ustawodawcy³⁶. Odnosząc się do tego zarzutu, należy podkreślić, że celem art. 162 § 2 k.r.o. nie było rozstrzygnięcie o wynagrodzeniu czy też jego braku dla określonych kategorii rodzin zastępczych, lecz raczej uchylenie się od przesądzania kwestii wynagrodzenia dla rodzin zastępczych w przepisach k.r.o. w celu zachowania spójności regulacji dotyczących rodzin zastępczych, których wynagradzanie reguluje kompleksowo ustawa pozakodeksowa. Postulat wynagradzania (choćby w ograniczonym zakresie) rodzin zastępczych niezawodowych za sprawowanie opieki zasługuje jednak na rozważenie i mógłby być zrealizowany albo w drodze nowelizacji ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, przyjmując postać wynagrodzenia za pełnienie funkcji rodziny zastępczej niezawodowej, co sprzyjałoby zachowaniu jednolitości regulacji wynagrodzeń rodzin zastępczych, albo w drodze ograniczenia analizowanego wyłączenia z art. 162 § 2 k.r.o. do rodzin zastępczych zawodowych. To ostatnie rozwiązanie prowadziłoby jednak do rozczłonkowania w różnych aktach prawnych regulacji wynagrodzenia opiekuna, który jednocześnie tworzy rodzinę zastępczą, w zależności od rodzaju tej rodziny.

Trzecim z formułowanych w art. 162 § 2 k.r.o. wyłączeń jest sytuacja, w której – *verba legis* – sprawowanie opieki czyni zadość zasadom współży-

³⁴ Tak Strzebińczyk (2016): 406.

³⁵ M.in. Gajda (2018): 1078.

³⁶ Długokęcka (2011): 52.

cia społecznego. Należy zwrócić uwagę na niefortunne ujęcie stylistyczne tego unormowania, które, rozumiane literalnie, wyłączałoby wynagrodzenie praktycznie w każdym przypadku, ponieważ sprawowanie opieki z reguły czyni załość zasadom współżycia społecznego³⁷. Należałoby zatem postulować korektę tego unormowania w kierunku wyłączenia prawa do wynagrodzenia tylko wtedy, gdy zasady współżycia społecznego się temu sprzeciwiają. Przy okazji warto ustosunkować się krytycznie do spotykanego w literaturze twierdzenia, jakoby sprawowanie opieki nad bliskim krewnym czyniło żądanie wynagrodzenia niemoralnym³⁸. Ocena etyczna takich przypadków wymaga bowiem ostrożnej, pozbawionej arbitralności oceny, uwzględniającej także całokształt wcześniejszej relacji między opiekunem a podopiecznym i istniejącej między nimi więzi osobistej, ale także rozmiaru aktualnego zaangażowania opiekuna. Przykładowo, pełniące funkcję opiekuna dorosłe rodzeństwo, obciążone do tego stopnia, że odczuwa negatywny wpływ na swoje możliwości dalszego kształcenia i uzyskania lepszych źródeł dochodów, zasługiwałoby, jak się wydaje, na wynagrodzenie, mimo że opiekuje się jednym z najbliższych członków rodziny.

Poza wyraźnie wskazanymi w komentowanym przepisie przypadkami nieodpłatnej opieki istnieją jeszcze inne, w których należałoby rozważyć wprowadzenie wyłączenia wynagrodzenia opiekuna. Chodzi o sytuacje, gdzie czynności opiekuna krzyżują się z czynnościami, do których opiekun jest zobowiązany na innej podstawie prawnej. Mowa tu nie tylko o obowiązkach rodzinnych, takich jak np. obowiązek alimentacyjny, obowiązek wzajemnego wspierania i pomocy małżonków, ale także o obowiązkach wynikających z umów cywilnoprawnych, takich jak np. umowa dożywocia czy niektóre umowy o świadczenie usług. W pierwszym przypadku wynagrodzenie nie przysługuje z uwagi na z natury nieodpłatny charakter wykonywanych obowiązków, którego nie zmienia uzyskanie statusu opiekuna, w drugim – chodzi o zapobieżenie podwójnemu wynagrodzeniu opiekuna za te same czynności. Wynagrodzenie mogłoby być w tym obszarze przyznawane jedynie uzupełniająco, w zakresie, w jakim czynności dokonywane w roli opiekuna wykraczają poza zakres czynności objętych innym tytułem prawnym.

VI. WNIOSKI

Odpłatne co do zasady sprawowanie opieki stanowi wyraz uznania dla zaangażowania opiekuna w cudzym interesie, wymagającego nieraz sporych poświęceń. Konstrukcja prawa opiekuna do wynagrodzenia polega na przysługiwaniu opiekunowi wynikającego ze stosunku opieki uprawnienia do żądania ukształtowania tego stosunku przez sąd, w wyniku którego zostaje wydane konstytutywne postanowienie będące źródłem roszczenia opiekuna o wynagrodzenie. *De lege lata* należy popierać wykładnię torującą drogę możliwości

³⁷ Kociucki (2017): 1731.

³⁸ Strzebińczyk (2016): 406.

przyznawania także wynagrodzeń niepieniężnych bądź mieszanych, zwłaszcza gdyby pokrywane były z majątku pupila przynoszącego pożytki naturalne. Należałoby również uznać za dopuszczalne wskazywanie obu przewidzianych ustawą źródeł wynagrodzenia opiekuna dla sfinansowania go w określonych w postanowieniu częściach.

De lege ferenda należałoby z kolei postulować reformę art. 162 k.r.o. poprzez wprowadzenie w interesie podopiecznego ograniczenia czasowego przyznawania wynagrodzenia za czas miniony. Poza tym korzystne byłoby usunięcie formuły zawartej w końcowej części § 1, skracając jego dotychczasową treść z następującym wynikiem: „Sąd opiekuńczy przyzna opiekunowi za sprawowanie opieki na jego żądanie stosowne wynagrodzenie okresowe lub jednorazowe”. Dzięki temu zabiegowi uwypuklona zostałaby elastyczność w ustalaniu rodzaju wynagrodzenia, co usunęłoby wątpliwości odnośnie do dopuszczalności przyznania wynagrodzenia jednorazowego w czasie trwania stosunku opiekuńczego, albo nawet kilku wynagrodzeń jednorazowych za poszczególne odcinki czasu. Regulację terminu końcowego złożenia żądania przyznania wynagrodzenia, która zostałaby w powyższy sposób usunięta z art. 162 k.r.o., warto byłoby przenieść do art. 172 § 1 k.r.o., w zmienionej jednak postaci, tak by określony w tym przepisie 3-miesięczny termin do złożenia przez opiekuna rachunku końcowego obejmował także żądanie przyznania mu wynagrodzenia. Żądanie to pozostawałoby jednak niezależne od złożenia rachunku z zarządu majątkiem, ponieważ nie byłoby konieczne jego złożenie jednocześnie z rachunkiem. Celowa byłaby nadto reforma art. 162 § 2 k.r.o. zmierzająca do jego doprecyzowania, która mogłaby przyjąć następującą formułę: „Wynagrodzenia nie przyznaje się, jeżeli nakład pracy opiekuna jest nieznaczący, a także w zakresie, w którym stanowi wykonanie obowiązków z innej podstawy prawnej lub gdy jego przyznanie byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego”. Proponowane zmiany, jak również zgłoszone propozycje interpretacji przyczyniłyby się do zwiększenia stopnia adekwatności wynagrodzenia opiekuna do zaistniałej, dynamicznej sytuacji, w której potrzeby pupila i nakład pracy opiekuna są zmienne, a należyte wynagrodzenie leży w interesie obu stron stosunku opieki.

Bibliografia

- Andrzejewski, M. (2004). Prawo rodzinne i opiekuńcze. Warszawa.
- Długokęcka, P. (2011). Problem odpłatności opieki nad małoletnim (po zmianach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego). *Rodzina i Prawo* 17/18: 47–55.
- Gajda, J. (2018). Komentarz do art. 162 k.r.o. W: K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz* (s. 1078). Warszawa.
- Haak, H., Trzuskawska-Haak, A. (2017). Opieka i kuratela. Komentarz do art. 145–184 k.r.o. oraz związanych z nimi regulacji k.p.c. Warszawa.
- Ignatowicz, J. (1985). Opieka. W: J. Piątowski (red.), *System prawa rodzinnego i opiekuńczego* (s. 1163–1165). Ossolineum.
- Jaworska, E. (2008). W sprawie odpłatności opieki (uwagi de lege ferenda). *Przebieg Sądowy* 7/8: 127–134.

- Kalus, S. (2011). Komentarz do art. 162 k.r.o. W: K. Piasecki (red.), Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz (s. 1055–1057). Warszawa.
- Kalus, S. (1989). Opieka nad osobą całkowicie ubezwłasnowolnioną. Katowice.
- Kociucki, L. (2017). Komentarz do art. 162 k.r.o. W: K. Osajda (red.), Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz (s. 1730–1732). Warszawa.
- Kociucki, L. (2011a). Przepisy k.r.o. dotyczące opieki i kurateli po ostatnich nowelizacjach. *Acta Iuris Stetinensis* 691: 49–70.
- Kociucki, L. (2011b). Zdolność do czynności prawnych osób dorosłych i jej ograniczenia. Warszawa.
- Kociucki, L. (1993). Opieka nad małoletnim. Warszawa.
- Ludwiczak, L. (2012). Ubezwłasnowolnienie w polskim systemie prawnym. Warszawa.
- Machnikowski, P. (2013). Struktura zobowiązania. W: E. Łętowska (red.), System prawa prywatnego. Tom 5: Prawo zobowiązań – część ogólna (s. 165–167). Warszawa.
- Marciniak, J. (1975). Treść i sprawowanie opieki nad małoletnim. Warszawa.
- Partyk, A. (2014). Wynagrodzenie kuratora dla osoby częściowo ubezwłasnowolnionej. Głosa do uchw. SN z 28.03.2014 r., III CZP 6/14. *Lex/el*.
- Pyziak-Szafnicka, M. (2007). Prawo podmiotowe. W: M. Safjan (red.), System prawa prywatnego. Tom 1: Prawo cywilne – część ogólna (s. 706–712). Warszawa.
- Radwański, Z., Olejniczak, A. (2014). Zobowiązania – część ogólna. Warszawa.
- Sierpowska, I. (2012). Pomoc społeczna jako administracja świadcząca. Studium administracyjnoprawne. Warszawa.
- Smyczyński, T. (2009). Prawo rodzinne i opiekuńcze. Warszawa.
- Strzebińczyk, J. (2003). Opieka. W: T. Smyczyński (red.), System prawa prywatnego. Tom. 12: Prawo rodzinne i opiekuńcze (s. 793–794). Warszawa.
- Strzebińczyk, J. (2016). Prawo rodzinne. Warszawa.
- Szer, S. (1966). Prawo rodzinne. Warszawa.
- Zakrzewski, P. (2021). Komentarz do art. 162 k.r.o. W: M. Frasz, M. Habdas (red.), Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz (s. 1585–1590). Warszawa.

